

Ouder- Amstel

*De oostkant van de Amstel
in de stroom van de tijd*

P. VAN SCHAIK

Ouder-Amstel

Ouder-Amstel

De oostkant van de Amstel in de stroom van de tijd

Tweede, herziene druk

P. VAN SCHAİK

Hilversum

Verloren

2022

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door financiële steun van de
Historische Vereniging Wolfgerus van Aemstel,
Ouder-Amstel en Stichting Aemstellant, Amstelveen.

Wapen van gemeente Ouder-Amstel.

Afbeelding op het omslag: Hedendaags gezicht vanaf de Amstelzijde op het historisch hart van Ouderkerk
met de Amstelkerk en de Urbanuskerk. Fotografie: P. de Boer

ISBN 9789087049805

Deze uitgave is in 2007 in eerste druk verschenen bij de
Historische Vereniging Wolfgerus van Aemstel, Ouder-Amstel.

© 2022 P. van Schaik
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak en omslagontwerp: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 In nevelen gehuld	10
2 Laag Amstelland, de vroege Middeleeuwen	18
3 Het laatste deel van de Middeleeuwen (1300-1500)	21
4 De zestiende eeuw	27
5 De zeventiende eeuw	34
6 De achttiende eeuw	45
7 De eerste helft van de negentiende eeuw	62
8 De tweede helft van de negentiende eeuw	74
9 De eerste helft van de twintigste eeuw	89
10 Ouder-Amstel in oorlogstijd (1940-1945)	105
11 De tweede helft van de twintigste eeuw	118
12 Het begin van de eenentwintigste eeuw	138
Epiloog	140
Herkomst van afbeeldingen	142
Literatuur bij tweede, herziene druk	145
Personenregister	147
Register van deelonderwerpen	149
Over de auteur	151

Enige kennis van de historie
geeft een betere kijk op het heden
en meer zicht op de toekomst

P.v.S.

Inleiding

Bij de eerste druk

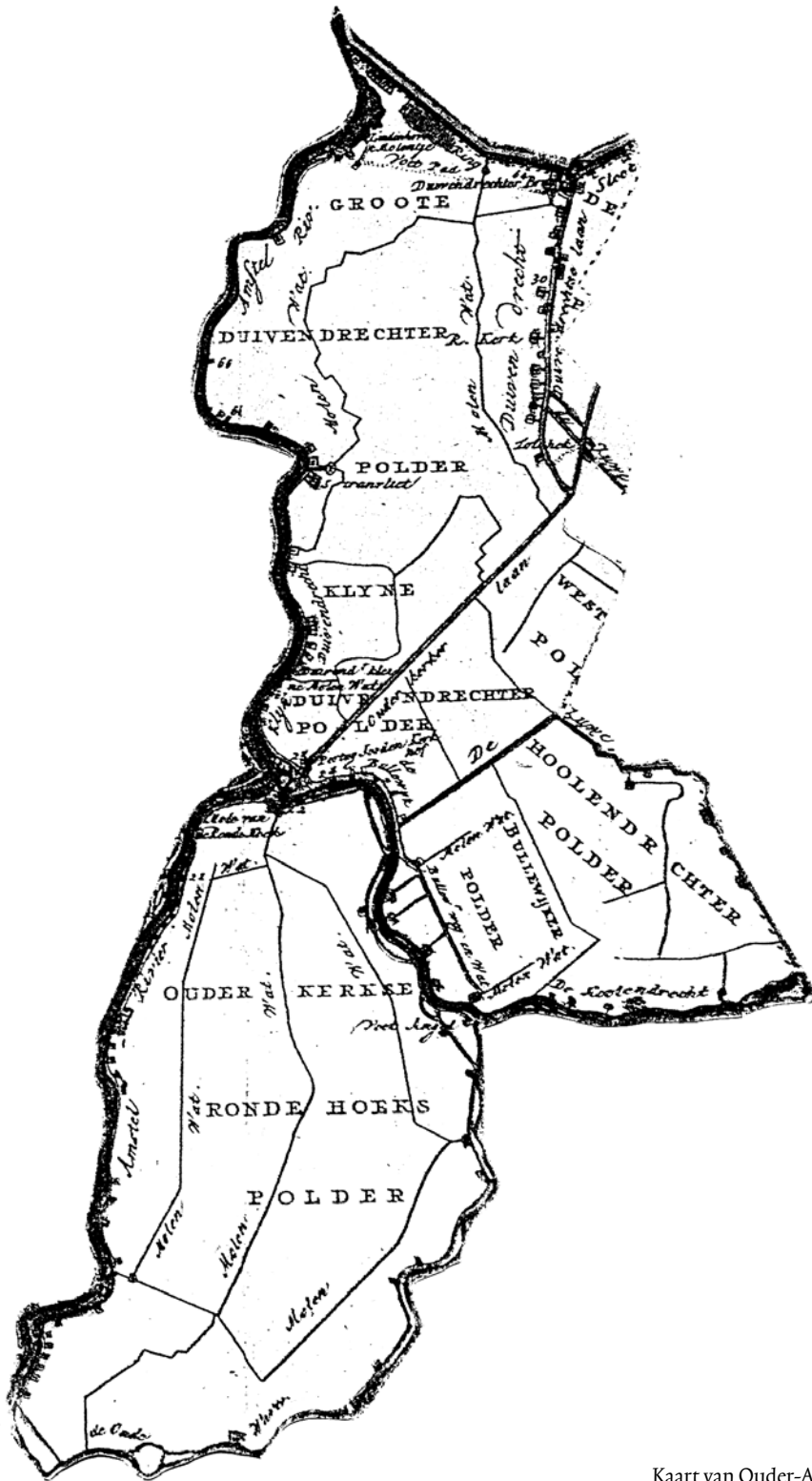
Er is de laatste kwart eeuw heel veel aan het licht gebracht over de geschiedenis van Ouder-Amstel. Zo verschenen er gedenkboekjes van plaatselijke organisaties. Maar het merendeel van deze geschiedschrijving nam de werkgroep Wolfgerus van Aemstel, nauw verbonden aan het Gemeentelijk Historisch Museum in Ouderkerk, voor zijn rekening. Het blad *Speuren en Ontdekken* is nu in zijn 22ste jaargang. Daarnaast kwamen er andere publicaties uit die hoek. Er is dus al heel wat op papier gezet dat betrekking heeft op de historie van Ouder-Amstel.

Het zijn allemaal min of meer los van elkaar staande facetten van een omvangrijke geschiedenis. De lange lijn, de ontwikkelingen die in elkaar overlopen, wordt hiermee echter nauwelijks zichtbaar. Dit boek moet bewijzen dat de tijd rijp is voor een samenvattend overzicht. Ik heb gekozen voor een chronologische opzet, waarbij de verleden tijd wordt ingedeeld in afgeronde periodes. Niet op een al te dogmatische wijze; als het wenselijk was voor de samenhang overschreed ik tijdsgrenzen. Mij boeit de stroom van de tijd waarin allerlei ontwikkelingen zich voltrekken. De landbouw en het kerkelijke leven zijn daarvan goede voorbeelden. Zij komen dan ook in bijna elk hoofdstuk, in een steeds wijzigende context, aan de orde.

Het zal duidelijk zijn dat ik schatplichtig ben aan de velen die bouwstenen hebben geleverd voor de opbouw van dit verhaal. Dat zou bewezen kunnen worden door een uitgebreide bronvermelding, maar ter wille van de leesbaarheid is gekozen voor een literatuurvermelding. Het schrijven van dit boek is weliswaar een eenmanszaak maar er moet meteen aan worden toegevoegd dat correcties, suggesties en aanvullende opmerkingen van ‘meelezers’ het eindresultaat gunstig hebben beïnvloed. Hun inbreng is op hoge prijs gesteld.

Toch blijft het een weergave van historische gebeurtenissen vanuit het perspectief van de auteur. Een ander zou wellicht de nadruk leggen op andere zaken zonder de waarheid geweld aan te doen.

Ik koester de hoop dat het lezen van dit boek mensen aanmoedigt zelf te gaan speuren naar het verleden van Ouder-Amstel. Zij zullen dan ontdekken dat het een voldoening gevend werk is.

Kaart van Ouder-Amstel.

Bij de tweede, herziene druk

Het geeft voldoening dat er behoefte is aan een nieuwe druk. In de jaren na het verschijnen van dit boek zijn er nieuwe gegevens aan de oppervlakte gekomen die zo veel mogelijk zijn verwerkt in de bestaande tekst.

De werkgroep Wolfgerus van Aemstel is begin 2010 omgezet in de Historische Vereniging Wolfgerus van Aemstel, het historisch nieuwsblad *Speuren en Ontdekken* is in 2021 zijn 37ste jaargang ingegaan en de naam van het Gemeentelijk Historisch Museum is gewijzigd in Museum Amstelland.

Vooraf de hoofdstukken over de zeventiende en achttiende eeuw ondergingen uitbreiding. Ik dank drie leden van de Historische Onderzoeksgroep Wolfgerus van Aemstel, W. van der Velden, F. Zwerver en T. van Noorden, dat zij in 2021 met een stofkam door het manuscript zijn gegaan en voor aanvullingen hebben gezorgd. Een lid van de Fotowerkgroep Museum Amstelland, A. Boomars, heeft bijgedragen aan de keuze van de afbeeldingen en P. de Boer heeft gezorgd voor een aantal mooie actuele foto's.

Ouderkerk aan de Amstel, 2021.

In nevelen gehuld

Bodemvorming, eerste mens, plaatselijke gezagsdrager, Ouderkerk, bewoners

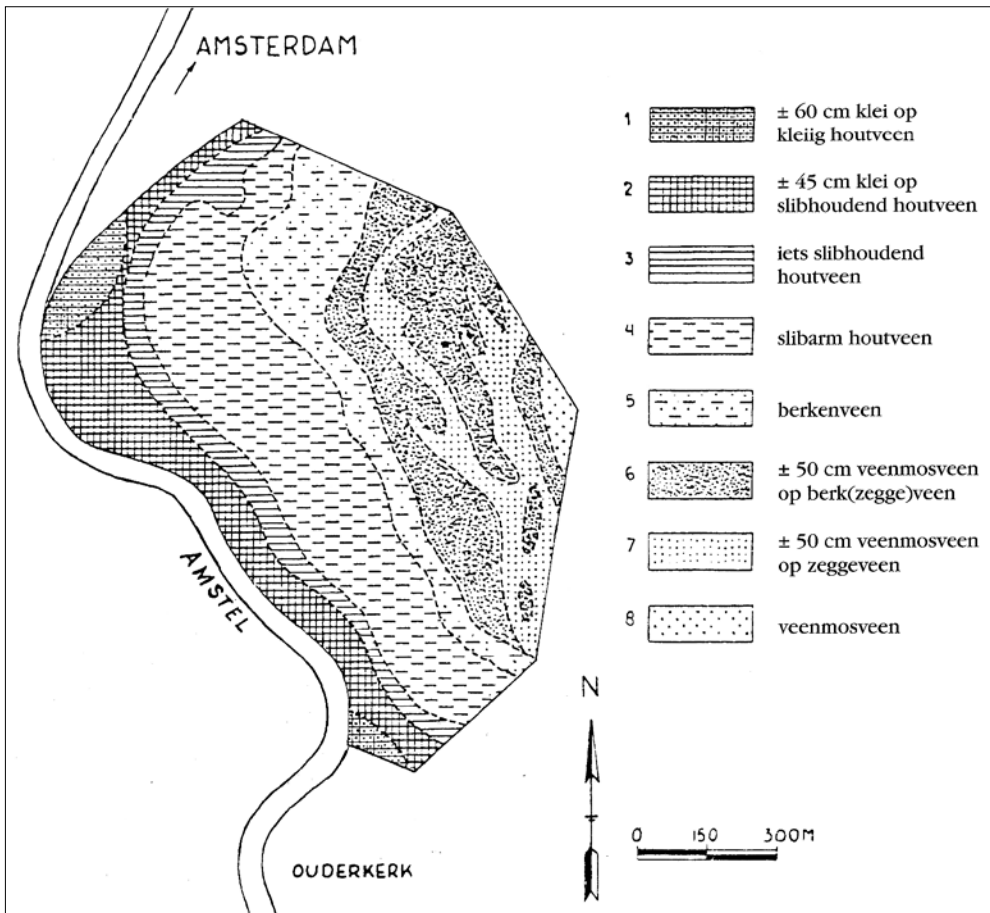
Dit verhaal begint met de geschiedenis van de streek en niet uitsluitend met de historie van Ouder-Amstel. Het is het verhaal van de bodemvorming waar voorlopig geen mensenhand aan te pas kwam. Wij zullen in deze aanloop de diepere aardlagen maar laten rusten en ons beperken tot de bovenste. De oppervlakte en haar samenstelling hebben het leven van de Amstellanders diepgaand beïnvloed.

Als wij in deze omgeving zo'n 10.000 jaar geleden hadden kunnen rondkijken, zouden wij gedacht hebben dat wij in de Waddenzee terecht waren gekomen. Een tussenvorm van water en land: kleiige zandbanken, grillige krekens en soms wat hoger gelegen gronden. Geen wonder dus dat in de ondergrond van Amstelland nogal wat zeeklei en nog dieper, zand te vinden is. Dit zoute kweldergebied transformeerde zich geleidelijk tot een zoetwatermoeras als gevolg van de opbouw van een strandwal ter hoogte van de tegenwoordige duinenrij. Dat zoete water transporteerden de grote rivieren naar deze streek en ook regenval leverde een bijdrage aan de terugdringing van het zoute water.

Genoemde strandwal kon niet voorkomen dat de zee soms toch een inbraak pleegde, maar de zoetwatervegetatie kreeg in deze omgeving gaandeweg meer kansen om zich te ontwikkelen. In de jaarlijkse cyclus van groeien en afsterven raakte de bodem meer en meer bezet met plantenresten, die onder water niet verteerden. Dat is het begin van de veenvorming die bepalend is geworden voor het Amstellandse landschap. Het veen bestaat dus uit onverteerde vezels – vooral koolstof – van het daar groeiende plantenmateriaal dat overigens heel gevarieerd kon zijn. Het kon overwegend bestaan uit riet en biezen, uit houtige gewassen of uit mossen. Het mosveen was het meest geschikt om omgezet te worden in turf, de brandstof en energiedrager die na 1500 eeuwenlang zo'n grote plaats zou innemen in de Nederlandse economie.

In werkelijkheid was het geen ongestoord proces van veenvorming. De zee brak ook later nog wel eens in en liet dan een dun laagje klei achter op het veen. De bestaande stromen, krekens en geulen ving de eerste klap van het binnenkomende zeewater op en daarom is langs hun oevers de dikste klei- en zandafzetting te vinden. Deze rug of oeverwal gaf de bodem een zekere stabiliteit en hierom bouwden de eerste Amstellanders bij voorkeur daar hun onderkomens. Maar zover is het nog lang niet.

In een latere fase werd de zee wat rustiger zodat er boven de brakke kleiveenlaag – basisveen genoemd – opnieuw veenvorming plaats kon vinden. Deze ontwikkeling zette in ongeveer vanaf het jaar 4000 v. Chr. Het zoete water kreeg de overhand en dat ging gepaard met de bijbehorende moerasvegetatie. Jaarlijks zorgde het afsterven van de flora voor een kleine verhoging van de bo-

Afb. 1 Verdeling van grondsoorten ten noorden van Ouderkerk.

dem, niet alleen in Amstelland maar ook in grote delen van de tegenwoordige provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht en bovendien in een flink deel van de vroegere Zuiderzee. Vooral het veenmos hield veel water vast zodat de veenkussens een zompig karakter droegen.

In onze omgeving vormde zich tot ongeveer het jaar 1000 n. Chr. een veenlaag van vier à viereneuhalf meter dikte, die de geologen Hollandveen noemen. Toch moeten wij niet denken aan een saai en eenvormig landschap. Er groeiden elzen en wilgen en op de hoger gelegen delen ook eiken. Langs de randen van de veenkussens vond men vooral voedselrijk water met de daarbij behorende vegetatie. Verder verwijderd van de grote waterstromen was het water veel voedselarmer en dat had tot gevolg dat het veenmos daar overheersend was. Het gedijt alleen in regenwater.

Het was voor de mens een vrijwel ontoegankelijk gebied. Dat jagers en vissers bij tijd en wijle hun geluk beproefden aan de rand van de veenmoerassen ligt voor de hand, maar van permanente bewoning was voorlopig nog geen sprake.

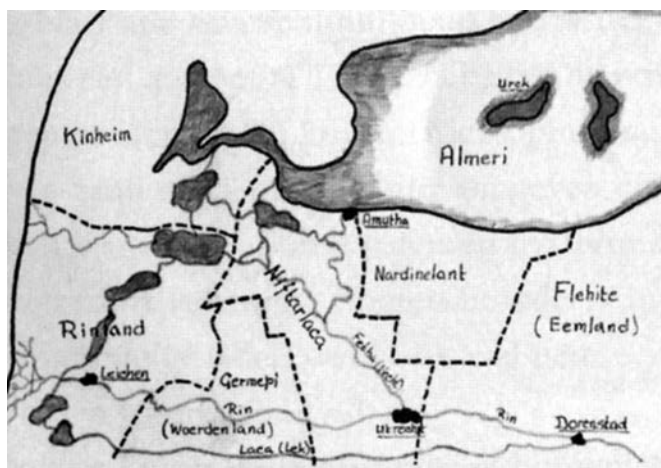
De zompige veenkussens werden doorsneden door geulen die het teveel aan water afvoerden naar lager gelegen delen van het landschap. Het natuurlijke afwateringsstelsel bestond uit talloze bochtige, smallere of bredere stromen die tenslotte uitmondten in de zee. In droogmakerijen, waarvan

de bovengrond is afgegraven, kan men in het veld nog steeds iets terugvinden van die oude krekken. Zij tekenen zich af als lichte verkleuringen in de ondergrond, doordat het aanwezige zand lichter is in een kleiige omgeving. Maar de breedste veenstromen hebben de eeuwen getrotseerd en markeren nog steeds het Amstellandse gebied. Daarbij denken wij in de eerste plaats aan de Amstel, maar het geldt evenzeer voor de Bullewijk, de Holendrecht en de Waver. Wel is het zo dat de verschijningsvorm in zijn oorspronkelijke staat totaal anders was. Het waterpeil varieerde vroeger sterk. Bij hoog water was de bedding op sommige plaatsen breed. Hier en daar lagen slibbanken en op de oeverwallen stonden veelal bomen en struiken, die soms half in het water hingen of omgevallen waren.

Water zoekt altijd zijn weg naar de laagste plek. Dat betekent dat het landschap boven het water uitstak. Tegenwoordig zijn wij vertrouwd met een totale omkering. De grote wateren liggen – ingeklemd tussen dijken – boven het landschap. Het is het resultaat van een eeuwenlang proces dat alles te maken heeft met menselijk ingrijpen.

Wanneer verscheen de eerste mens in deze contreien? Stellige beweringen op dit punt zijn speculatief. Bij het begin van de aanleg van de Noord-Zuidlijn in Amsterdam (rond 2011) zijn op zo'n twaalf meter diepte natuurlijke materialen gevonden, die door de mens zodanig bewerkt waren dat zij als werktuigen gebruikt konden worden. Dat betekent dat er hier rond het jaar 2600 v. Chr. al mensen rondliepen. Er zijn ook voorwerpen gevonden die later door de Romeinen zijn achtergelaten. Daarmee is echter niet vastgesteld dat er in het verre verleden al sprake was van continue bewoning. Voor ons is vooral van belang wanneer de invloed van de mens op de Amstellandse flora en fauna zich deed gelden. De uitkomst daarvan is de huidige stand van zaken en die is ver verwijderd van de oorspronkelijke toestand. Denk alleen maar aan het permanente verkeersgeluid van nu in vergelijking tot de bijna volledige stilte die in vroege tijden gewoon was. In de loop van dit verhaal zullen ecologische veranderingen dan ook steeds opduiken.

Wanneer de entree van de mens in Amstelland een feit werd en hoe dat is gegaan, blijft ongewis, maar het is waarschijnlijk dat ruim voor het jaar 1000 n. Chr. jagers en vissers dit territorium al verkend hadden. Er wordt aangenomen dat de permanente vestiging van de oudste Amstellanders plaatsvond in de tiende en elfde eeuw n. Chr. Waarom toen en niet veel eerder of later? Daarvoor kunnen enkele elkaar versterkende argumenten aangevoerd worden.

Afb. 2 Het grensgebied tussen Holland en Utrecht omstreeks het jaar 1000.

Afb. 3 IJverige middeleeuwers.

In de voorgaande periode was het klimaat droger geworden en dat bevorderde de toegankelijkheid van de veenmoerassen. Er wordt ook gedacht aan een relatieve overbevolking in aangrenzende gebieden. Het was bovendien de periode waarin de bisschop van Utrecht moeite deed zijn territorium in westelijke richting uit te breiden. Hij kon zich opwerpen als eigenaar van de onbewoonde gebieden, want Otto I, keizer van Duitsland en daarmee de hoogste gezagsdrager in deze streek, schonk in 953 grote stukken onbewoonde en onbewerkte grond aan de bisschop van Utrecht.

Deze prelaat deed zijn nieuwe eigendommen onder gunstige voorwaarden over aan ontginners in spe. Zij die de uitdaging aangingen, bouwden hun onderkomens in de buurt van vaarwater. De oeverwallen boden enige stevigheid en men raakte er niet zo gauw geïsoleerd. Wij zagen al dat de waterstand sterk kon variëren. Daarom wierp men terpen op, meestal van bescheiden omvang. Ook in Ouder-Amstel zijn dergelijke kunstmatige verhogingen teruggevonden. De plek, waarop nu de Amstelkerk in Ouderkerk staat, is zo'n terp. Hij zal in tijden van nood gediend hebben als vluchtheuvel voor mens en vee.

Het belangrijkste werktuig dat de nieuwe Amstellanders meebrachten was ongetwijfeld de spade. Maar het blad was niet vervaardigd van hoogwaardig staal; in het beste geval was de houten schop versterkt en scherper gemaakt door ijzerbeslag. Een realistische migrant zette niet al zijn kaarten op de exploitatie van de bodem. Visserij en jacht maakten aanvankelijk ook een belangrijk deel uit van de dagelijkse routine. De bodem kon, uiteraard met handkracht, slechts stukje bij beetje ontgonnen worden. Er moesten sloten gegraven worden die de vochtige bodem draineerden en die watergangen sloten loodrecht aan op de uitvalsbasis, de veenstroom, die moest zorgen voor de afvoer van het teveel aan vocht. Dat kon toen nog eenvoudig. Wij zagen al dat de rivieren het laagste deel van het landschap vormden en dat dijken ontbraken. Vervolgens moesten bomen en struiken gerooid of verbrand worden. Het zal duidelijk zijn dat jaarlijks slechts een klein deel van de woeste gronden ontgonnen kon worden, maar na verloop van tijd werd het in cultuur gebrachte deel steeds groter, recht achter de woning, steeds verder, tot men stuitte op een ontginner die van de andere kant was begonnen. Dit is een globale weergave van de gang van zaken die op deze omgeving van toepassing is.

Hoe groot de toeloop van nieuwelingen was en in welk tempo zij binnenkwamen, weten wij niet. Maar er ontstond hier en daar wel een zekere concentratie van bewoners. Zodra er behoefte ontstond aan een kerkje, impliceert dit dat er ook draagvlak voor was. Wij kunnen er van uit gaan dat de meesten van de nieuwe Amstellanders al eerder in aanraking waren gekomen met het christendom. Als het geloof nog enigermate doortrokken was van heidense opvattingen, dan onttrekt zich dat aan onze waarneming.

Afb. 4 Krijgslieden uit de 13^e eeuw. De figuur rechts draagt een schild met het wapen van de Van Aemstels.

In onze omgeving zijn Diemen en Abcoude ook oude nederzettingen, maar Ouderkerk heeft de oudste papieren (ongeveer gelijk met de viering van 1.000 jaar Ouderkerk in het jaar 2000 vierde Abcoude zijn 900-jarig bestaan!). De samenvloeiing van de Amstel en Bullewijk verschaftte Ouderkerk een strategische voorsprong op andere locaties. Dat begreep de bisschop in Utrecht ook en hij stelde hierin de persoon van Wolfgerus (van Aemstel), een schout, als plaatselijke gezagsdrager aan. In 1105 wordt deze voor het eerst vermeld maar dat sluit niet uit dat zijn benoeming al op een eerder tijdstip heeft plaatsgevonden. Zo'n man moest ook passende huisvesting hebben. Wij weten niet hoe zijn onderkomen eruit heeft gezien, maar vermoedelijk was het een gebouw waarin naast steen veel hout was verwerkt. Anders was het niet mogelijk dat Kennemers dit schoutshuis in 1204 in brand staken. Het stond vermoedelijk, omringd door een gracht, op het oudste gedeelte van de tegenwoordige Portugees-Israëlitische begraafplaats (in 1562 is er sprake van het leegstaande 't Huys 't Amstel met bijbehorende boomgaard).

Het verbrande huis kan (gedeeltelijk) opgekapt of opnieuw opgebouwd zijn, maar het adellijke geslacht Van Aemstel heeft al rond 1300 definitief het veld moeten ruimen: een nakomeling van Wolfgerus – het schoutambt was intussen erfelijk geworden – was namelijk direct betrokken bij de moord op graaf Floris V in 1296 en dat werd zijn maatschappelijke ondergang. Wij komen nog terug op de Van Aemstels.

De ontginning bracht niet meteen welvaart in de strek. De cultivering van de bodem was een zwaar en langdurig karwei dat alleen de sterkste mensen enige tijd konden volhouden. Ziektes hadden als regel een dodelijke afloop. In dit verband noemen wij alleen maar de malariamug, die in deze drassige omgeving een goede biotoop had.

Uit onderzoek is gebleken dat de nieuwe grond vooral werd benut voor graanteelt. Waarschijnlijk had men de akkerbouw ook in de vorige woonplaats al beoefend. De opbrengst van de maagdelijke grond was weliswaar veel belovend, maar begon weldra tegen te vallen. Als gevolg van de systematische ontwatering kwam het maaiveld steeds dieper te liggen en de verlaging van het grondwaterpeil versterkte die tendens nog eens met als gevolg de verrotting van de plantenvezels die nu aan zuurstof waren blootgesteld.

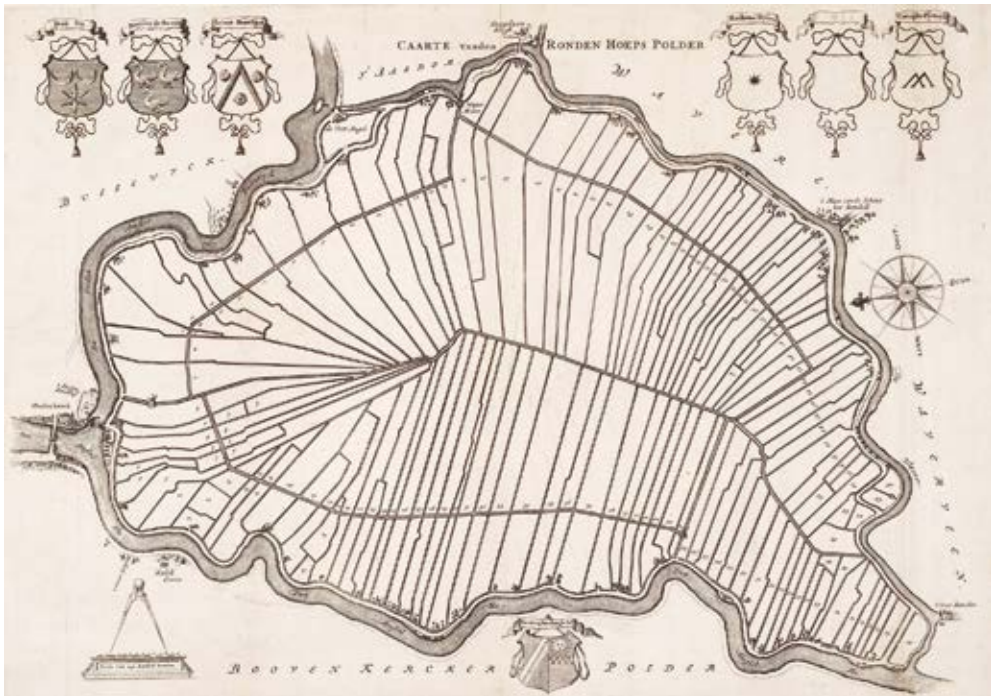
De natuur liet zich bovendien slecht temmen. Bij stormen begaf de inmiddels opgeworpen Diemerdijk het nogal eens en de gevolgen daarvan waren merkbaar in onze omgeving. Er wordt dan ook meermalen melding gemaakt van watersnood.

De strijd om het bestaan was zwaar en permanent, ook toen de ontginningswerkzaamheden waren afgerond. De krimpende bodem veroorzaakte toenemend waterbezwaar. De afwatering op

de oorspronkelijke veenstromen stagneerde meer en meer. Het werd als gevolg van het al gesignaleerde volumeverlies noodzakelijk om de doorgaande waterlopen – die op hetzelfde peil bleven – in te perken. Eerst was het voldoende eenvoudige waterkeringen op te werpen, maar gaandeweg moesten het forsere dijken worden.

Wanneer deze ontwikkeling, die een min of meer gemeenschappelijk karakter moet hebben gedragen, in gang is gezet, valt niet te zeggen. Maar bij de al eerdergenoemde aanval van de Kennemers in 1204 is er sprake van het doorsteken van dijken in deze regio. Daarmee is en passant nog een euvel genoemd waarmee het platteland regelmatig te kampen had: rondtrekkende oorlogsbenden, die plunderen als bijkomende bezigheid beschouwden.

De betekenis van de akkerbouw liep – zoals wij al zagen – terug, maar dat was een geleidelijk proces. Het paste aanvankelijk bij een grote mate van zelfvoorziening om een gemengd bedrijf te hebben. Naast het telen van graan hield men daarom ook vee en pluimvee. De mest kwam terecht op de akker. Er waren naast koeien, geiten en schapen ook paarden, maar het is goed denkbaar dat het rundvee ook als trekkracht werd benut. Het dalende maaiveld was op den duur alleen nog maar geschikt voor veeteelt en dat is sindsdien eigenlijk nooit meer veranderd. Meer en meer probeerde men de waterstand voor het eigen bedrijf te reguleren. Als het buitenwater te hoog was om te lozen werden er zogenaamde rosmolens, en voor heel kleine oppervlakten zelfs handmolens ingezet. De rosmolens hadden schepraderen die door paarden, die rondjes liepen, in beweging werden gebracht. Dat bracht met zich mee dat men zijn eigen vaarten en sloten moest separeren van die uit de naaste omgeving. Efficiënt was het niet, maar de stand van de techniek liet voorlopig geen andere keus. De windmolentjes kwamen later.

Afb. 5 Plattegrond uit ca. 1680 van Polder de Ronde Hoep die het middeleeuwse verkavelingspatroon laat zien.

Al met al kunnen wij vaststellen dat de mens in een paar eeuwen met weinig hulpmiddelen het woeste landschap heeft getransformeerd in cultuurlandschap: een grote prestatie!

Het kan niemand ontgaan dat deze streek een waterrijk gebied was en is. Die gesteldheid is zelfs bepalend geweest voor de naamgeving. De al genoemde Wolfgerus wordt in een akte uit 1105 aangeduid als schout van Aem(e)stelle. Als wij die naam ontleden staat 'Aeme' voor water en 'stelle' voor verhoogde plaats. Dat is een exacte omschrijving van Ouderkerk, wat de schout als vooruitgeschoven post van de bisschop als zijn woonplaats had gekozen. Hij was belast met de handhaving van de rechtsorde en de inning van belastinggelden. Daarmee werd Ouderkerk het centrum van de regio. Op de driesprong van waterwegen had hij bovendien de scheepvaart onder controle.

Ouderkerk had al vroeg een 'marktveld' in de buurt van de kerk. Waarschijnlijk ging het om een jaarmarkt. In 1344 is er sprake van 'mercctollen'. Omstreeks 1275, of al eerder, legde men een dam in de Amstel, niet ver ten zuiden van het IJ. Dit obstakel moest kennelijk voorkomen dat het achterland sporadisch werd geconfronteerd met hoog water dat van buitenaf binnenstroomde. De belanghebbenden, de bewoners van Ouder- en Nieuwer-Amstel en de gemeenschap rondom Mijdrecht, moesten dan ook opkomen voor de aanleg en de onderhoudskosten. Bij die dam hadden zich inmiddels zo veel mensen gevestigd dat zij in aantal en economische betekenis Ouderkerk overvleugelden. In diezelfde tijd – 1275 dus – kregen de 'Amstelredammers' enige stadsrechten, voorrechten waarvan de inwoners van Ouderkerk zelfs niet hadden gedroomd. Op 9 december 1497 nam de Amstelstad het onderhoud van de dam over van Ouder- en Nieuwer-Amstel. Wij kunnen achteraf vaststellen dat onze voorouders ervoor hebben gezorgd dat de Amsterdammers zo'n mooi plein in hun centrum kregen.

Terloops viel de naam Nieuwer-Amstel al. Het ontstaan van een nieuwe leefgemeenschap aan de westkant van de Amstel hing samen met de voortgang van de ontginning en de groei van de bevolking. Nieuwer-Amstel werd in 1319 voor het eerst genoemd. Er stond toen al een kapelletje bij of in Amstelveen.

Aan het begin van de veertiende eeuw bleek Ouderkerk al niet meer te fungeren als bestuurscentrum. De schout hield er althans niet langer regelmatig verblijf. Inmiddels was de invloed van de graaf van Holland in deze streek gegroeid en dat ging ten koste van het gezag van de Utrechtse bisschop. De schout van Aem(e)stelle ging nu, onder invloed van het Hollandse recht, baljuw van Amstelland heten, al veranderde dat aanvankelijk niet veel aan de inhoud van zijn functie. Plaatselijk kwamen er een schout en (zeven) schepenen. Later komen wij terug op het plaatselijke bestuur.

Nu rest ons nog de vraag hoe Ouder-Amstel aan zijn grenzen kwam. De afbakening werd van belang als gevolg van de groei van de bevolking en het scherpere profiel dat de overheid langzamerhand kreeg. In de Middeleeuwen waren het wereldlijke en geestelijke gezag nog volledig in één hand. De bisschop van Utrecht is er een duidelijk voorbeeld van. De kerk zorgde ervoor dat het hele bisdom verdeeld was in (lokale) parochies. Aanvankelijk was heel Amstelland één parochie, maar later kwam het tot een splitsing door de stichting van zelfstandige kerken in Amsterdam en Amstelveen. Dat roept de vraag op welke criteria zijn gehanteerd om de parochiegrenzen vast te stellen. Deels zullen eigendomsverhoudingen bepalend zijn geweest en deels dicteerden landschappelijke kenmerken logische scheidingen. Zo was en is de Amstel nog steeds grensrivier tussen gemeenten en zelfs tussen provincies.

De parochiegrenzen waren ook maatgevend voor het wereldlijke gezag. Vanaf het begin van de veertiende eeuw tot 1921 zijn de grenzen van Ouder-Amstel ongewijzigd gebleven. Daarna zijn er enkele malen grenswijzigingen doorgevoerd, voornamelijk ten gunste van Amsterdam. De ge-

meente Ouder-Amstel had oorspronkelijk een oppervlakte van 3.134 hectaren en de huidige omvang is (in 2021) ca. 2.615 hectaren, ruim 26 km².

Wij weten weliswaar weinig over de oudste bewoners, maar er valt wel iets te zeggen over hun levensomstandigheden. Deze mensen waren sterk ingesteld op zelfverzorging. Zij waren vooral aangewezen op eigen teelt, aangevuld met jacht en visserij. Schapen moesten wol verschaffen

Afb. 6 Plattelandsleven.

voor kleding en de huiden van dieren werden verwerkt. Zuivel en vlees had men van eigen vee. Op het erf scharrelden kippen die destijds door de Romeinen in deze streken geïntroduceerd waren. En in het voorjaar wist men de nesten van wilde eenden en andere vogels met eetbare eieren te vinden. Soms zorgde honing voor een zoete aanvulling van het karige menu en van bijenwas konden kaarsen gemaakt worden. Men woonde in bescheiden onderkomens. De wanden bestonden vaak uit palen met daartussen gevlochten wilgentenen en riet, dichtgesmeerd met kleiachtige grond. Het was dan ook niet moeilijk om in gewenste gevallen een nieuwe woonplek te betrekken, al was het wel raadzaam eerst een terpje op te werpen voor men begon met bouwen.

Aanvankelijk was er voldoende hout, onder andere om als brandstof te dienen, maar de voorraad was eindig, daarom moest men overschakelen op een alternatieve brandstof en dat was de turf. Daarmee is een nieuwe ecologische ingreep aangestipt. Bij het bewerken van de bodem moet men al vroeg hebben opgemerkt dat gedroogd veen een uitstekende brandstof was. Deze ontdekking schrijven wij niet toe aan Amstellanders, maar deze kennis zal al zo oud zijn als er mensen met veengrond in aanraking kwamen. Wij mogen er dus van uitgaan dat her en der veenspecie voor eigen gebruik werd gestoken en vervolgens als turf opgestookt.

Later werd turf een gewild economisch goed en ging men op grotere schaal ook voor de markt produceren. Voorlopig ging het echter in Ouder-Amstel nog om eigen gebruik en wellicht ook als ruilmiddel in de naaste omgeving. Daarmee wil maar gezegd zijn dat zelfvoorziening vrijwel nooit volledig kan zijn geweest. In een dorp van bescheiden omvang, zoals Ouderkerk, moeten al vanaf het begin mensen hebben gewoond die meer gespecialiseerde kwaliteiten hadden ontwikkeld, bijvoorbeeld op het terrein van hout- en ijzerbewerking. Dat was dan het prille begin van een dienstverlenende sector, waartoe overigens ook de pastoor en de schout behoorden.

Dit hoofdstuk stond in het teken van de komst van de mens in een volledig natuurlijke omgeving. Daarmee zijn allerlei ontwikkelingen in gang gezet die hierna aan de orde komen.